

NEMIS TILI DARSLARIDA TALAFFUZZNI O'RGATISH

Toshkent oliy umumqo'shin qo'mondonlik
bilim yurti tillar kafedrası katta o'qituvchisi
Sh.M Yakubova

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini o'qitishda talaffuzga o'rgatishning ahamiyati haqida so'z yuritilgan. Bu maqola yordamida muallif o'z kursantlariga chet tilining ahamiyati, mashg'ulot jarayonida nemischa muhitni yaratishga, darsni tashkil qilishda kursantni talaffuz qilishga, gapirtirishga harakat qilgan. Maqolada tilga olib o'tilgan omillar kursant va ofitserlarda Vatanga bo'lgan iftixor va g'urur hissini shakllantirishi shubhasiz.

Tayanch so'zlar: talaffuz, fonetik, ohang, nutq, tovush, tovush birikmalari.

Аннотация: В статье говорится о значении обучения правильному произношению слов при изучении иностранного языка. С помощью этой статьи автор пытается рассказать о значении изучения иностранного языка, создании языковой атмосферы на занятиях, выработке у курсантов умения правильного произношения. Статья с помощью языкового фактора формирует у курсантов и офицеров чувство гордости и чести за Родину.

Ключевые слова: произношение, фонетический, интонация, речь, звук, дифтонги.

Nutq faoliyatining asosiy til materiallari o'z ichiga fonetik yoki talaffuz, grammatik leksik materiallarini oladi. Keyingi paytlarda orfografiya ham kiritilyapti, lekin u dasturda yo'q. Til materiallari nemis tilini o'rgatishda muhim o'rin tutadi. Ular hamma nutq faoliyatlari uchun asosiy material hisoblanadi. Ularsiz biz nutq faoliyatini egallay olmaymiz, yoki bajara olmaymiz. Til, nutq vositalariga tilning tovush tizimni, ohangini, grammatik tizimini, leksikasini kirgizish mumkin.

Til materiallarni o'rgatishda materiallarni xususiyatini, metodik tomonini hisobga olish zarur.

Nutq faoliyatini egallash, bajarish uchun nemis leksikasini, grammatikasini, fonetik tizimini tanlab olib o'rgatiladi. Hattoki maxsus chet tili institutlarida ham ularning hammasini o'rgatib bo'lmaydi. Buning uchun hamma til materiali kerak emas. Birinchidan, vaqt kam. Ikkinchidan metodika ilmiy nuqtai nazaridan ko'p til materialini o'rgatish o'rniga maxsus maqsad bo'yicha tanlangan oz sonli til materiali orqali nutq faoliyatini o'rgatish osondir. Bu yerda bir nechta til materiali o'rniga qo'llash mumkin bo'lgan bita til materialini tanlab, uni nutq faoliyatida ko'proq faollashtirishni ko'zda tutiladi. Uchinchidan til materialini tanlashda faollashtiradigan nutq faoliyatining turi xususiyati hisobga olinishi mumkin.

Til materiallarining xususiyatini, uni faollashtiriladigan nutq faoliyatining turi xususiyatlarini hisobga olib, ular maxsus prinsiplar asosida tanlanadi. Har bir til materiali o'zining tanlash prinsiplariga ega.

Nemis tili materialini o'rganayotganda ularning o'ziga xos xususiyatlari, o'zbek, rus tillarining xususiyatlarining ta'siri bo'ladi. Har bir til materiali o'zini o'rgatish,

o'qitish xususiyatlariga, metod, yo'l, usullariga, tanlash prinsiplariga egadir. Shularni hisobga olib har bir til materialini o'rgatishni alohida ko'rib chiqamiz.

Nutq faoliyatining til materiallaridan biri fonetikadir. Nemischa talaffuzni o'rgatish nutq faoliyatini o'rgatishda muhim o'rin tutadi. U nutq faoliyatini asosini tashkil qiladi, chunki tovushlardan tuzilgan til kishilik jamiyatining birdan-biri bo'lib kelgan va bo'lib qoladi. Talaffuzni yaxshi egallash nutq faoliyatlarini puxta egallashga zamin bo'ladi. Talaffuz yoki fonetik material nutq faoliyatining materiali bo'lib xizmat qiladi. Nemischa tovush, tovush birikmalarini, so'zlarni, gaplarni talaffuz qilish nemischa nutqni tinglab tushunishga, gapirishga, o'qib tushunishga, yozma nutqqa ta'sir qiladi.

Kursant o'zi noto'g'ri talaffuz qilsa yoki noto'g'ri talaffuzni eshitsa, uni yozishga ham ta'siri bor.

Ayniqsa kursant tinglab tovushni, tovush birikmasini, so'zlar talaffuzini taniy olmasa, diktantni xato yozadi, o'qiganini noto'g'ri tushunadi, noto'g'ri mazmun kelib chiqadi. O'qituvchi bularni hisobga olishi zarur.

Talaffuz qilish mazmunini, ya'ni talaffuz bo'yicha nimalarni o'rgatishni, uni maqsad-istaklarini, talablarini dastur belgilab ko'rsatadi.

Talaffuz mazmuni bo'yicha kursantlar:

- 1) nemis tili unli, undosh tovushlarini va ularni talaffuz qilishni;
- 2) unlilarning uzun, qisqa talaffuz qilishni;
- 3) nemis tovushlarini o'zbek tovushlar bilan taqqoslashni;
- 4) so'zlardagi urg'u, ohangni;
- 5) gaplarni ma'nodor guruhlarga ajratish.

Nemis tilini o'qitishni maqsadiga muvofiq fonetik yoki talaffuz materiali mazmuni tanlanadi. U 2 ta prinsip asosida: 1) nutq faoliyati uchun zarur bo'lgan fonetik materialni tanlash prinsipi; 2) stilistik prinsip: bunda nutq uslub uchun kerak bo'lgan materialni tanlash kuzatiladi.

Ba'zi metodistlar 5 ta prinsipni ko'rsatadi: 1 va 2 yuqoridagi 2 ta prinsipni ko'rsatib yana sheva talaffuzni kiritilmaslik prinsipi: 1) ona tili talaffuzini hisobga olish prinsipi; 2) fonetik hodisalarni o'rgatayotgan leksikaga mos kelishlik prinsipi.

Tanlangan fonetik materiallar fonetik minimum deyiladi. O'qituvchi tanlangan fonetik minimumni o'rgatishni metodik tashkil qilishda: 1) taqsimlaydi; 2) metodik topologiya qiladi; 3) talaffuz materiali bilan tanishtiradi; 4) nutq faoliyati turlarida o'rgatadi, mustahkamlaydi.

Hozirgi paytda fonetik materialni metodik tipologiya qilish masalasi kam ishlab chiqilgan. Talaffuzni o'rgatish talaffuz materiallarining xususiyatiga bog'liqdir. Asosan ona tilida bo'lmagan fonetik materialni o'rgatishga ko'proq ahamiyat beriladi.¹

Talaffuz materiali bilan tanishtirish 3ta metod orqali amalga oshiriladi:

1-metod. Tovush talaffuzini tinglab aynan o'zini qaytartirish yoki taqlid qildirish metodi;

¹ Жалолов Ж.Гапириш нутқ фаолияти тури ва малака сифатида //Чет тили ўқитиш методикаси. –Т.: Ўқитувчи нашриёт,2012

- 1) yangi tovush soʻzda yoki nutq namunasida oʻqituvchi tomonidan talaffuz qilinadi;
- 2) oʻqituvchi tovushni ajratib olib, doskada koʻrsatadi;
- 3) tovush oʻqituvchilar tomonidan taqlid qilinib birgalikda joʻr boʻlib, yakka talaffuz qilinadi;
- 4) oʻqituvchilar tovush bor soʻzlarni, gaplarni talaffuz qiladilar;
- 5) tovush va tovush birikmalarini nutk faoliyatida qoʻllaydilar.

2-metod. Tushuntirish metodi. Bu metod orqali asosan ona tilidagi tovushlar bilan qisman oʻxshash, umuman yoʻq boʻlgan tovushlarni oʻrgatishda qoʻllaniladi. Bu yerda oʻqituvchi oʻzi talaffuz qilishdan oldin, uni talaffuz qilishining oʻrnini, xususiyatini tushuntiradi, koʻrsatadi. Soʻng talaffuz qiladi, oʻqituvchilar taqlid qilib, yakka birgalikda, yakka talaffuz qiladilar. Tushuntirish bilan taqlid bir-birini toʻldiradi, lekin bular 2 xil metoddir.

3-metod. Analiz yoki tahlil qilish metodi. Bu metod ayniqsa, ona tilida umuman yoʻq tovushlarni talaffuz qilishni oʻrgatishda mos keladi. Kursantlar tovushni talaffuz qilish oʻrnini, ishtirok etayotgan nutq organlarini koʻradilar, aniqlaydilar. Ular tovushni hosil qilish, talaffuz qilish oʻrnini belgilab xulosa chiqaradilar. Oʻqituvchi talaffuzidan keyin kursantlar yakka-yakka talaffuz qiladilar.

Oʻrgatilayotgan fonetik yoki talaffuz materialini kelajakda qoʻllaniladigan nutq faoliyati turga qarab uni tanishtirish, oʻrgatish ishlab chiqiladi.

Oʻqituvchilarda tinglab tushunish orqali talaffuz materialni egallash koʻnikmasini hosil qilish masalasi tursa, unda koʻproq turli sharoitlarda ularni tinglatish, qaytartirish, texnik vositadan tinglab tovushlarni farqlash, taniy olish mashqlari, ular ishtirok etgan kontekstni tinglatib, ishtirok etgan gaplarni, soʻzlarni toptirish kabi mashqlar qoʻllaniladi.

Kursant oʻz oldiga oʻqishda qoʻllashni maqsad qilsa, unda fonetik materialni harf-tovush ketma-ketligida oʻrgatish maqsadga muvofiqdir. Oʻqituvchi oldin xarfni koʻrsatib, soʻng soʻzlarni, gaplarni oʻqib farqlash, matnni oʻqib taniy olish, farqlay olish mashqlari qulay keladi.

Oʻqituvchilar ayniqsa, mashqlarni tuzishda, tanlashda bu xususiyatlarni hisobga olishlari shart.

S.F.Shatilov esa fonetik nutq oldi, nutk mashqi tiplariga boʻladi. Yana u bu fonetik nutq old mashq tipini tovushni tinglab qabul qilish, fonetik hodisani qaytarish, talaffuz qilish koʻnikmasini faollashtirishni mashq turlariga boʻladi.

Hozirgi paytda talaffuzni mustahkamlash, oʻrganilganlarni esga tushirish uchun darsning boshida fonetik mashgʻulotlar oʻtkazadi. Bu mashgʻulot yana darsda nemischa muhitni yaratishga ham, darsni tashkil qilishda kursantni talaffuz qilishga, gapirishga shay qiladi, tayyorlaydi.

Bunga faqatgina oldin oʻrgatilgan tovush, tovush birikmalari, soʻzlar, soʻz birikmalari, namunalar, ismlar, nomlar olinadi. Talaffuz boʻyicha oʻrgatiladigan yangi fonetik material fonetik mashgʻulotga olinmaydi. Oʻqituvchi talaffuz qildirimoqchi boʻlgan tovush, tovush birikmalarini, soʻzlarni, gaplarni alohida yozib talaffuz qildirish maqsadga muvofiqdir.

O'qituvchi tovush, tovush birikmasi ishtirok etgan so'zlarni ustun-ustun qilib yozib, jo'r, birgalikda, yakka talaffuz qildirish mumkin. Bunga olingan fonetik material keyingi materialni, darsning bosqichini to'ldiradi, darsni o'tkazishni yordam beradi. O'qituvchi tovush, so'zlarni oq qog'ozga yozib, harfni boshqa rangda yozib ko'rsatadi. Oldin kursant talaffuz qiladi, so'ngra so'zlarni kursantlar birgalikda, yakka talaffuz qiladilar.

Birinchi bo'lib kursant o'qiydi, chunki tovush tanish, oldin o'rgatilgan. Gaplarni ham doskaga yoki kartochkaga turli rangda yozib urg'u-ohang qo'yilib o'qitiladi. Xato talaffuz qilishsa tuzatiladi.²

Biz nemis tili fonetik tizimini o'zini va ona tili fonetik tizimi bilan taqqoslagandan kelib chiqadigan xususiyatlarini hisobga olishimiz kerak. Bu xususiyatlar nemischa talaffuzni o'rgatishda ijobiy va salbiy ta'sir qiladi. Ijobiy ta'sir talaffuzni o'rgatishga yordam beradi, u kursant ongli o'zlashtirishning manbaidir. Salbiy ta'sir chalkashtiradi, interferensiya keltirib chiqaradi.

Bu xususiyatlarni bilib salbiy ta'sirning oldini olamiz. Ularni o'rgatish uchun o'qituvchi metodlarni, usullarni, vositalarni tanlaydi.

Annotation: This article is about importance of teaching pronunciation in classes of foreign languages. Author tried to create German atmosphere motivating the cadets to pronounce correctly and communicate by this article. The factors that were mentioned in the article develop patriotism of cadets and officers.

Key words: pronounsiation, phonetics, intonation, speech, sound, diphthongs.

² Л. К. Латышев. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. М., 1988. стр.118